

De muzikale geschiedenis van de Bayreuther Festspiele afl. 15 (1945-1951)

door Johan Maarsingh

Als het aan de Amerikanen had gelegen zouden de Festspiele zo spoedig mogelijk haar wereldomvattende culturele taak hebben moeten hervatten. Anno juni 1945 en zeker in de toekomst zou mede daardoor de vertrouwensband tussen Duitsland en de overige landen in de wereld kunnen worden hersteld, zodat Duitsland op termijn weer als land en volk zou worden erkend. Het plan werd niet uitgevoerd, alleen al omdat er zoveel woonruimte was vernietigd en er geen sprake van kon zijn dat medewerkers aan de Festspiele onderdak zouden hebben. En dit gold nog veel meer voor de verwachte bezoekers van het festival. Dit was de belangrijkste oorzaak dat een herstart niet in 1950 kon plaatsvinden, het werd daarom een jaar uitgesteld.

In de tussentijdse periode werd Wagners Festspielhaus gebruikt als een gewoon theater. Het werd zelfs in de wintermaanden gebruikt en niet alleen voor het opvoeren van opera's. Er moest daartoe wel een hete lucht verwarmingsinstallatie in het theater worden gebouwd.

Er waren revue-voorstellingen, optredens van Amerikaanse showbands, zelfs voor godsdienstige bijeenkomsten was er plaats in het Festspielhaus. Daartoe werd de orkestbak van een zodanige overkapping voorzien dat er een stevige toneelvloer ontstond. De grote ruimte van het oorspronkelijke toneel werd niet benut. Om toch plaats te bieden aan een orkest werden de eerste rijen stoelen, die voor het publiek waren bestemd, weggehaald. Aanvankelijk bestond dat publiek alleen uit Amerikanen, die in en rondom Bayreuth waren gelegerd. Alles werd georganiseerd door een 'Special Service' van het Amerikaanse leger. Vanaf september 1945 mochten ook inwoners van Bayreuth voorstellingen bezoeken als een variété-show getiteld: 'Licht für deine Augen'. Al spoedig werd er een Bayreuther Symphonieorchester opgericht, dat concerten verzorgde, gedirigeerd door Erich Bohner (1908-1994). Hij had het orkest samengesteld uit musici van omroeporkesten uit München en Frankfurt, aangevuld met musici die uit Oost-Europa waren verdreven. In maart 2017 kreeg de stad Bayreuth het archief van deze dirigent.

Er werden ook opera's van Eugen d'Albert (*Tiefland*) en Beethoven (*Fidelio*) gegeven. Op Goede Vrijdag 19 april 1946 werd het eerste Wagner-concert gegeven, met fragmenten uit *Lohengrin*, *Tristan* en *Parsifal*. Op 13 augustus 1946, dat is precies 70 jaar na de eerste opvoering van *Das Rheingold* in 1876, ging een productie van *Madama Butterfly* van Puccini.

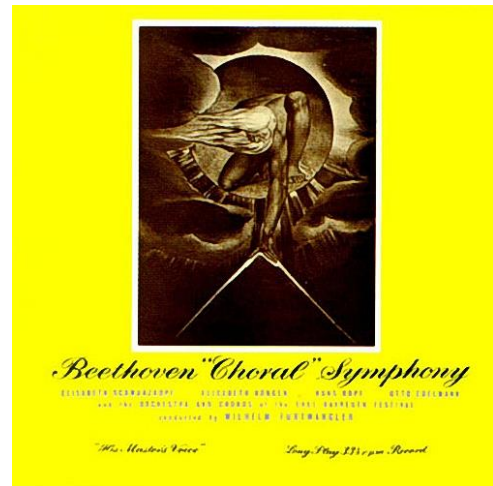
Hans Knappertsbusch dirigeerde op 22 mei 1949 in het Festspielhaus een Festkonzert, ter gelegenheid van Wagners geboortedag. Het is het eerste concert dat Wieland en Wolfgang Wagner organiseerden.

Er kon nog geen sprake zijn van een Festspielorchester, maar hier zaten de Münchener Philharmoniker op het toneel. Heel toepasselijk werd het concert geopend met Beethovens ouverture 'Die Weihe des Hauses'. Hij schreef dit werk in de periode waarin hij ook werkte aan de Negende symfonie. De overige werken op dit programma waren van Richard Wagner. Er klonken 'Siegfrieds Rheinfahrt und Trauermarsch' (*Götterdämmerung*); 'Vorspiel' uit *Tristan und Isolde* en uit *Die Meistersinger von Nürnberg* de voorspelen tot het Derde en Eerste bedrijf.

In 1949 meldde Herbert von Karajan zich per brief bij Wieland Wagner, hij wilde zich ervoor inzetten de Festspiele weer te laten plaatsvinden. In datzelfde jaar werd eveneens de 'Gesellschaft der Freunde von Bayreuth'

opgericht. Deze officieel ingeschreven vereniging maakte het mogelijk dat in 1950, met Pinksteren, in het Festspielhaus een concert plaatsvond van de Wiener Symphoniker onder leiding van Herbert von Karajan, met als solist de tenor Hans Hopf. Het programma bestond uit de ouverture en de 'Gralsersählung' uit Wagners *Lohengrin* en de Achtste symfonie van Bruckner.

[Richard Osborne: Herbert von Karajan. A Life in Music. London, 1998, blz. 287].

De Festspiele van 1951

Al vanaf 1934 werkte Karajan in Aken samen met koordirigent Wilhelm Pitz. Vanaf 1951 tot 1973 was Pitz de koordirigent van Bayreuth, maar hij had ook de leiding van het Philharmonia Choir, dat veelvuldig zou meewerken aan legendarische plaatopnamen onder Karajan en Klemperer, die de leiding hadden over het door Walter Legge opgerichte Philharmonia Orchestra.

Legge was getrouwd met de sopraan Elisabeth Schwarzkopf. Beiden zouden tijdens de Bayreuther Festspiele van 1951 belangrijke rollen vervullen op en, in het geval van Legge, zeker achter de Bühne. Er zouden door zijn firma Columbia (later EMI) plaatopnamen worden gemaakt tijdens de voorstellingen van *Die Meistersinger* en de tweede cyclus van *Der Ring des Nibelungen*. Karajan zou het grootse deel van de repetities leiden en Hans Knappertsbusch dirigeerde *Parsifal* en de eerste Ring-cyclus. Daarvan maakte Decca opnamen. Er was nog een derde dirigent geëngageerd voor de eerste aflevering van De Festspiele nieuwe stijl: Wilhelm Furtwängler. Hij dirigeerde alleen Beethovens Negende symfonie, de officiële opening van het festival op 29 juli 1951. De dirigent voelde er niets voor een opera te dirigeren, want voor hem was de medewerking van Herbert von Karajan onaanvaardbaar. Het waren nu Karajan-Festspiele in plaats van Richard Wagner Festspiele.

Furtwängler hield zich in die zomer op in het andere centrum van Europese festivals: Salzburg. Aan die ene uitvoering van wat later de beroemdste plaatopname van Beethovens Negende symfonie zou

heten, werkten mee: Elisabeth Schwarzkopf (Eva in *Die Meistersinger*), Elisabeth Höngen (Fricka en Waltraute in de door Knappertsbusch geleide eerste cyclus), de al eerder genoemde Hans Hopf (Stolzing in *Die Meistersinger*) en de 34-jarige bas Otto Edelmann, die door Karajan was aangezocht om de rol van Hans Sachs te zingen.

Interessant is dat Karajan met de beide zangeressen al in 1947 een plaatopname van deze symfonie had gemaakt. Deze was geproduceerd door Walter Legge en uitgebracht op het Columbia label. De mannen in die opname waren Julius Patzak en Hans Hotter. Laatstgenoemde zou nog vele jaren in Bayreuth optreden, in 1951 was daarvan nog geen sprake.

Furtwängler maakte platen voor His Master's Voice, een firma die later ook zou op gaan in EMI.

In 1955, een jaar na Furtwänglers overlijden, bracht HMV een dubbelalbum uit met de opname van de opening van de na-oorlogse Bayreuther Festspiele. Wieland en Wolfgang Wagner en Elisabeth Furtwängler, de weduwe van de dirigent gaven toestemming tot de uitgave.

<https://youtu.be/VhyNCnqtmV4>

De uitvoering is ook uitgezonden door de Beierse Omroep en de radio-opname is in 2009 op CD verschenen op Orfeo C 754081B. Voor de tot dan toe bekende LP en CD-uitgaven zou ook gebruik zijn gemaakt van opnamen die tijdens de repetities en de generale repetitie waren gemaakt. Liep Legge stiekem rond met plannen voor een plaatopname? In het contract tussen Furtwängler en HMV uit 1952 was wel een opname van de Negende symfonie gepland. Elisabeth Furtwängler vertelde aan Richard Osborne dat Walter Legge na de uitvoering op 29 juli in Furtwänglers kleedkamer was verschenen met de mededeling dat 'het wel een goede uitvoering was geweest, maar niet zo goed als die had kunnen zijn'. [Richard Osborne: Herbert von Karajan. A Life in Music. London, 1998, blz. 303]. Op 30 juli werd *Parsifal* gegeven. Hans Knappertsbusch dirigeerde en Wieland Wagner was verantwoordelijk voor de regie en encenering. Het toneel was erg leeg, dit tot verbazing van velen, waaronder ook de dirigent en opnameleider John Culshaw, die de voorstellingen onder Knappertsbusch van *Parsifal* en de eerste *Ring*-cyclus zou vastleggen. De *Parsifal* zou inderdaad op zes losse langspeelplaten verschijnen, pas later zou het geheel in een doos met vijf platen worden uitgegeven. Decca had een betere techniek ter beschikking. De opname zou tot 1964 de enig verkrijgbare zijn van Wagners laatste werk. De voorstelling op 30 juli is ook door de radio uitgezonden. Het was de eerste keer dat *Parsifal* compleet via de radio vanuit Bayreuth was te beluisteren. Dit wordt gesteld in de recent verschenen tweedelige 'Die Geschichte der Bayreuther Festspiele' geschreven door Oswald Georg Bauer, deel 2, blz. 18. De radiobanden zijn tot nu toe niet uitgegeven. Een uitgave op CD liet lang op zich wachten, want Decca bracht wel de platen op de markt, maar de eerste uitgave op het digitale medium werd gedaan door Teldec, later ook uitgebracht op Naxos. De zangers in deze opera zouden hun stempel drukken op de grote jaren van het nieuwe Bayreuth. De opnamen van de voorstellingen uit de eerste tien jaren werden via het grijze circuit op plaat en CD verspreid onder de liefhebbers. Wolfgang Windgassen, Martha Mödl, Arnold van Mill, Ludwig Weber en George London maakten toen hun debuut en zouden tot een soort van huisensemble gaan behoren. <https://youtu.be/T1RNdSRemzg>

Van de door Knappertsbusch gedirigeerde *Ring* is uiteindelijk alleen de uitvoering van *Götterdämmerung* zo goed gebleken, dat deze opname in 1999, door Testament op CD en kort daarna zelfs op LP is uitgebracht. Joachim Kaiser was er als journalist bij en schrijft in zijn boek 'Leben mit Wagner', dat de 'Trauermarsch' in die uitvoering van 4 augustus het gesprek van de dag was. Gelukkig hebben we met deze uitgave ook de beschikking over de Waltraute, zoals die is gezongen door de eerder genoemde Elisabeth Höngen en de Woglinde van Elisabeth Schwarzkopf.

<https://youtu.be/F1AxKSfZZA>

Op 5 augustus 1951 dirigeerde Karajan zijn eerste voorstelling tijdens de Festspiele. De radio-opname blijkt

wel op diverse labels te circuleren. Er is een uitgave die een fantastisch mooi geluid laat horen en die CD-uitgave is nauwelijks meer te vinden, maar is wel te beluisteren via Spotify. Het label heet Urania en onderaan de cover staat aangegeven dat het de eerste uitgave van de opname van 5 augustus zou zijn. Persoonlijk vind ik het een genot om naar deze spannende uitvoering te luisteren. Het eerlijke monogeluid van de uitgaven op EMI en Naxos valt een beetje tegen. Karajan zou bij deze reeks voorstellingen de opstelling van het orkest in de Bayreuther Graben hebben gewijzigd. De vraag blijft of het ook hoorbaar is. Deze link leidt naar de opname in mono: <https://youtu.be/3fdncWzMO-4>

De opname via Spotify beluisteren zou kunnen via:

<https://open.spotify.com/album/5iOUdsuPtkIfTjKq8Fbo0k?si=8fpGOGlKQde0EmsOcIpEWQ>

Van de door Karajan gedirigeerde *Ring* is vreemd genoeg alleen de derde akte uit *Die Walküre* op plaat en cd uitgebracht. Van *Das Rheingold* en *Siegfried* zijn niet officiële uitgaven op LP en CD verschenen. De vooravond van de tweede *Ring*-cyclus is hier te beluisteren. We hebben zo toch nog Schwarzkopf als Woglinde. Het geheel is een uitvoering die gehoord mag worden.

<https://youtu.be/zd70vDqpmF8>

Om de youtube fragmenten te beluisteren kan dit artikel het beste als pdf via de website worden geopend. Ga naar www.wagnergenootschap.nl/artikelen